

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Uwarunkowania i konsekwencje przemian społeczno-gospodarczych Czeladzi

Author: Elżbieta Zuzańska-Żyśko, Sławomir Sitek

Citation style: Zuzańska-Żyśko Elżbieta, Sitek Sławomir. (2013).
Uwarunkowania i konsekwencje przemian społeczno-gospodarczych Czeladzi.
" Geographia. Studia et Dissertationes " (T. 35 (2013), s. 91-107).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ELŻBIETA ZUZAŃSKA-ŻYŚKO, SŁAWOMIR SITEK*

Uwarunkowania i konsekwencje przemian społeczno-gospodarczych Czeladzi

---

Zarys treści

Niniejszy artykuł przedstawia proces przemian społeczno-gospodarczych Czeladzi. Przytoczono w nim najważniejsze wydarzenia z historii gospodarczej miasta oraz ich konsekwencje społeczne. Dokonano również oceny przemian, a także wskazano potencjalne kierunki rozwoju miasta.

Wprowadzenie

Przemiany społeczno-gospodarcze są próbą działań zmierzających do poprawy warunków życia. W zakresie gospodarczym proces przemian ma doprowadzić do podniesienia poziomu sprawności systemu gospodarczego, czyli do szeroko rozumianego rozwoju lokalnego. Niestety, nie zawsze wszystkie przekształcenia mają pozytywne następstwa. Niektóre wydarzenia lub tendencje mogą obniżać poziom życia mieszkańców, jak również hamować lokalną gospodarkę.

Celem artykułu jest ukazanie przemian i ich konsekwencji, zachodzących w przestrzeni społeczno-gospodarczej Czeladzi. Podjęto również próbę zarysowania potencjalnych kierunków rozwoju miasta, uwzględniając dotychczasową ścieżkę jego rozwoju.

Analogiczne badania należałoby prowadzić w innych, mniejszych jednostkach miejskich położonych w województwie śląskim, które pozostają na obrzeżu strefy

---

* Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, ul. Będzińska 60, 41-200 Sosnowiec.

centralnej konurbacji katowickiej, takich jak: Pyskowice, Sławków, Imielin czy Łaziska Górne. Analizy poszczególnych przypadków jednostek miejskich pozwoliłyby lepiej poznać ich funkcje, znaczenie w rozwoju struktur metropolitalnych i potencjalne kierunki rozwoju. Badania tego typu mają istotne znaczenie przede wszystkim dla samorządu terytorialnego, będącego gospodarzem terenu, który z mocy prawa jest za ten rozwój odpowiedzialny.

Spośród prac podejmujących problematykę miast województwa śląskiego należy wymienić opracowania między innymi: E. Zuzańskiej-Żyśko (2006), R. Krzysztofika, R. Szmytkiego (2011) czy J. Rungego, S. Sitka (2011). Złożoną genezę rozwoju w kontekście przebiegu historycznych granic prezentuje praca autorstwa S. Sitka (2010).

Historia gospodarcza miasta

Miasto Czeladź należy do ośrodków o bogatej i długiej tradycji. Prawa miejskie uzyskało już w 1325 roku i wraz z Będzinem należy do najstarszych ośrodków Zagłębia (Krzysztofik, 2007). Do drugiej połowy XIX wieku Czeladź była miastem rzemieślników i rolników. Funkcję lokalnego nadgranicznego centrum handlowego pełniła do kongresu wiedeńskiego (1815). Jednak w związku ze stopniowym uszczelnianiem granicy miasto to traciło swe znaczenie na rzecz pobliskiego Będzina.

Zagłębie położone w zaborze rosyjskim stanowiło jeden z najsilniejszych punktów gospodarczych Królestwa Polskiego. Po drugiej stronie granicy, którą wytyczała rzeka Brynica, leżał Górny Śląsk wchodzący w skład Prus. Choć Górny Śląsk niewątpliwie był o wiele bardziej zaawansowany gospodarczo, Zagłębie na tle całego zaboru rosyjskiego, czy nieodległej Galicji stanowiącej zabór austriacki, było pod tym względem wybijającym się regionem.

Przełomowym momentem w kształtowaniu charakteru gospodarczego miasta była druga połowa XIX wieku. Wtedy to wybudowano dwie kopalnie węgla kamiennego – „Czeladź” (1870) i „Saturn” (1880), co spowodowało, że Czeladź stała się miastem przemysłowym. Pochodną procesów industrializacji było budowanie osiedli robotniczych.

Oprócz kopalń, rozwijały się też inne przedsiębiorstwa, spośród których wymienić można pierwszą czeladzką elektrownię z 1915 roku. W 1924 roku rozpoczęły działalność Zakłady Ceramiki „Józefów”. Rozwój gospodarczy zaowocował napływem ludności, między innymi z przeludnionych wsi małopolskich, tworzącej nową grupę społeczną – proletariat. Poprawiała się infrastruktura mieszkaniowa i związane z nią warunki życia. Rozwijającą się zabudowę murowaną charakteryzował znacznie lepszy poziom wyposażenia.

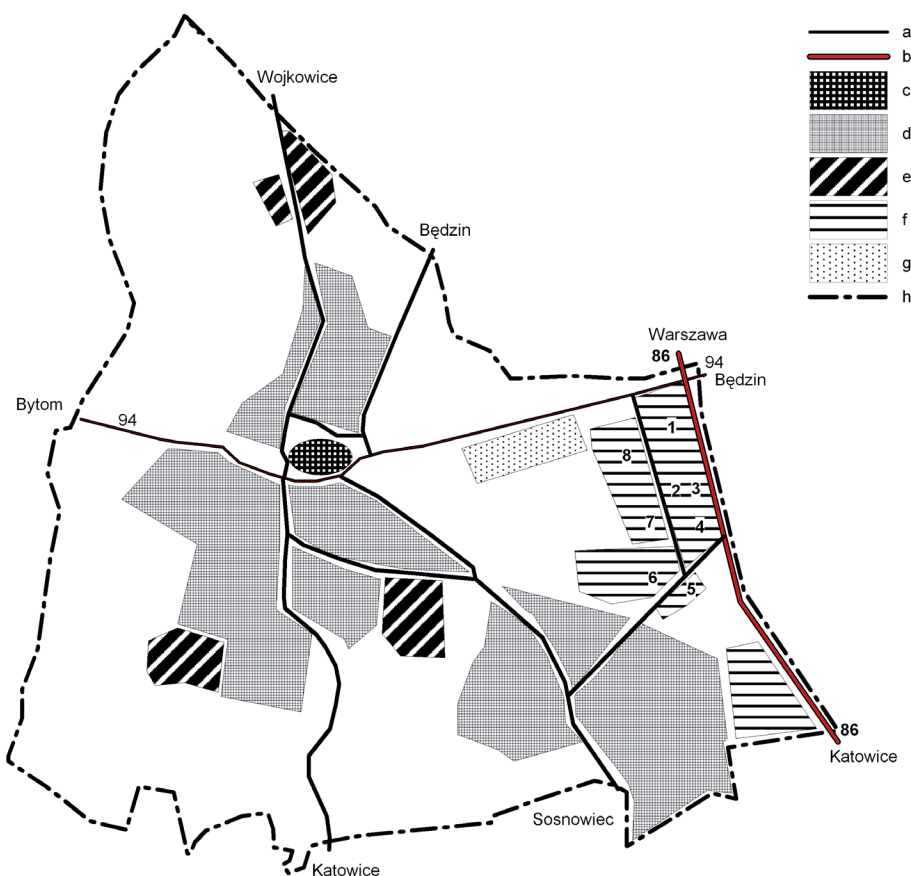
Pierwsze oznaki kłopotów w branży górniczej pojawiły się w latach siedemdziesiątych XX wieku. Ich przyczyną było wyczerpywanie się zasobów węgla. W konsekwencji Czeladź stanęła przed problemem restrukturyzacji branży oraz zatrudnienia. Reorganizacja zakładów w 1973 roku doprowadziła do połączenia kopalni „Czeladź” i „Milowice”. W 1976 roku wymienione zakłady utworzyły kopalnię „Czerwona Gwardia” („Saturn”). Spadł poziom zatrudnienia i wydobywania (www.czeladz.pl).

Naturalny proces ograniczenia roli górnictwa przysporzył miastu – w okresie uspołecznionej gospodarki centralnie planowanej – nowych inwestycji. Skutkowało to lokalizacją kilku zakładów, które miały zmienić podstawy miejskiej gospodarki. W 1969 roku powstały dwa duże przedsiębiorstwa budowlane: Baza Spedycyjno-Transportowa Przemysłu Cementowego (późniejszy „Transbud”) oraz Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Gospodarki Maszynami Budownictwa Miejskiego (późniejszy „Energopol”). W 1971 roku, na bazie majątku pokopalnianego, utworzono filię Gliwickich Zakładów Tworzyw Sztucznych, późniejszy „Erg”, który był pierwszą w Polsce fabryką okien z PCW. Z kolei w 1972 roku doszło do wydzielienia części terenu kopalni „Czeladź” i utworzenia Zakładu Doświadczalnego Elektroniki Górniczej (dzisiejszy PEG) oraz Zakładu Rekultywacji Terenów.

Duże plany rozbudowy miasta pojawiły się w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Restrukturyzacja polskiego przemysłu oraz budowa Huty Katowice w Dąbrowie Górniczej spowodowały napływ pracowników, dla których zaczęto wznosić osiedla bloków mieszkalnych. Zmieniony plan zagospodarowania miasta z 1975 roku zakładał, że do 2000 roku Czeladź będzie liczyć 100 tys. mieszkańców. Skala planowanych procesów nigdy jednak nie zbliżyła się do wyznaczonego celu (www.czeladz.pl).

Radykalną zmianę warunków społeczno-gospodarczych przyniosła miastu transformacja ustrojowa z 1989 roku. Gwałtowna zmiana orientacji doprowadziła do załamania rynków wschodnich oraz odejścia od gospodarki opartej na przemyśle ciężkim. Wywołało to kryzys czeladzkich przedsiębiorstw budowlanych, które dotąd pracowały na potrzeby tego przemysłu.

Podstawowym kierunkiem zmian typowych dla wielu miast województwa śląskiego był proces likwidacji górnictwa węgla kamiennego. Od 1995 roku w mieście żadna kopalnia nie prowadzi już wydobywania. Dlatego też naturalnym działaniem było zwrócenie się Czeladzi w kierunku sektora usługowego, którego koncentrację można obserwować we wschodniej części miasta, przy drodze krajowej nr 86 (rys. 1). Powstało tam pierwsze tak duże centrum handlowe M1, zarządzane przez Metro Group Asset Management, przejęte obecnie przez konsorcjum Apollo Real Estate Advisors oraz Rida Development Corporation.

Rys. 1. Obszary funkcjonalne w Czeladzi (opracowanie własne):

a – główne drogi, **b** – drogi dwupasmowe, **c** – historyczne centrum miasta, **d** – obszar zabudowy mieszkaniowej, **e** – obszary przemysłowe, **f** – obszar Wschodniej Strefy Ekonomicznej, **g** – Gospodarcza Brama Śląska, **h** – granica miasta; **1** – Centrum Handlowe M1, **2** – MAN-STAR Trucks, **3** – hotel Szafran, **4** – Saint Gobain Polska – Platforma, **5** – Buderus, **6** – Respol, **7** – Panattoni Europa, **8** – GLS

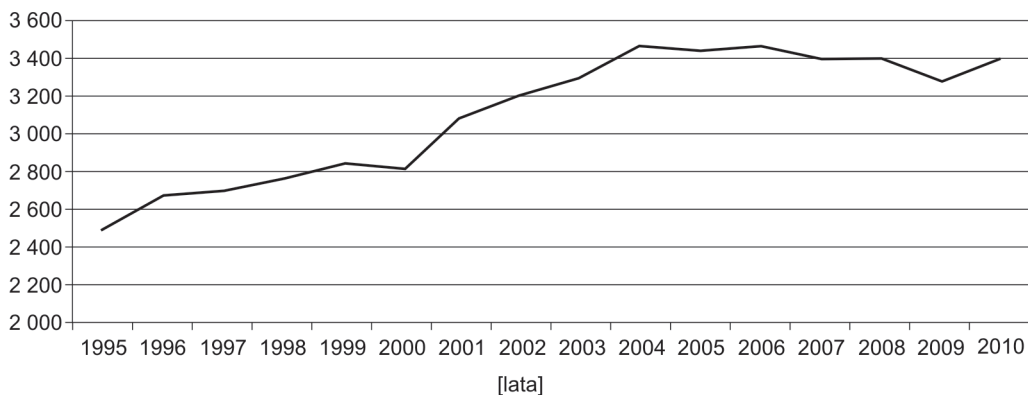
Fig. 1. Functional areas in Czeladź (source: own research):

a – main roads, **b** – expressway, **c** – historical city centre, **d** – compact multifamily dwellings, **e** – industrial zone, **f** – area Wschodnia Strefa Ekonomiczna, **g** – Gospodarcza Brama Śląska, **h** – city boundary; **1** – CH M1, **2** – MAN-STAR Trucks, **3** – hotel Szafran, **4** – Saint Gobain Polska – Platforma, **5** – Buderus, **6** – Respol, **7** – Panattoni Europa, **8** – GLS

Paradoksalnie można stwierdzić, że fakt, iż ograniczenie wydobycia węgla kamiennego w Czeladzi nastąpiło już w latach siedemdziesiątych minionego wieku dało miastu pewną przewagę. Upредиło to masowy w Polsce proces restrukturyzacji branży, zapoczątkowany w okresie transformacji systemowej. Można przyjąć, że modernizacja gospodarki zaczęła się tu wcześniej, a miasto wchodzące w okres transformacji nie cechowała już monofunkcyjna gospodarka oparta na przemyśle wydobywczym.

Aktualny stan gospodarki Czeladzi

Gospodarka Czeladzi uległa istotnym przemianom w ostatnich 20 latach. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w latach 1995–2010 wykazuje tendencję wzrostową (rys. 2). Okres ten można jednak podzielić na dwa etapy: 1995–2004, w którym, z wyjątkiem jednego roku, odnotowywano systematyczny przyrost firm, oraz czas stagnacji, jaki nastąpił po 2004 roku. Charakterystyczny spadek miał także miejsce w 2009 roku. Ubytek ten został jednak uzupełniony już w kolejnym roku, a aktualna liczba podmiotów gospodarczych to przeszło 3 400 jednostek. Na 10 tys. mieszkańców przypada 1 018 podmiotów gospodarczych, co stanowi wynik nieco gorszy niż średnia dla powiatu będzińskiego (1 062 podmioty/10 tys. mieszkańców), a także poniżej średniej krajowej (1 024 podmioty/10 tys. mieszkańców). Stan ten można tłumaczyć znaczną liczbą dużych podmiotów gospodarczych.

Rys. 2. Zmiany liczby podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w Czeladzi w latach 1995–2010

Fig. 2. Changes in the amount of businesses registered in the REGON system in Czeladz in the years 1995–2010

Niewątpliwie nie tylko zmiany liczby podmiotów gospodarczych, ale również ich struktura są świadectwem dokonujących się przemian. W 1973 roku Czeladź była miastem o dominującej funkcji przemysłowej. Rynek pracy obejmował 11 tys. zatrudnionych w gospodarce społecznej (321 os./1000 ludności) i 195 tys. zatrudnionych w rzemiośle prywatnym (Jerczyński, 1977). W okresie transformacji gospodarczej nastąpiła sukcesja funkcji. Czeladź z miasta przemysłowego (Runge, 1996) stała się ośrodkiem usługowym, w którym znaczącą rolę odgrywa handel. Analiza bazy ekonomicznej miasta w 2005 roku metodą nadwyżki pracowników, uwzględniając najmniejsze podmioty gospodarcze zatrudniające do 9 osób, wskazuje na nadreprezentację pracujących w handlu, w hotelach i restauracjach,

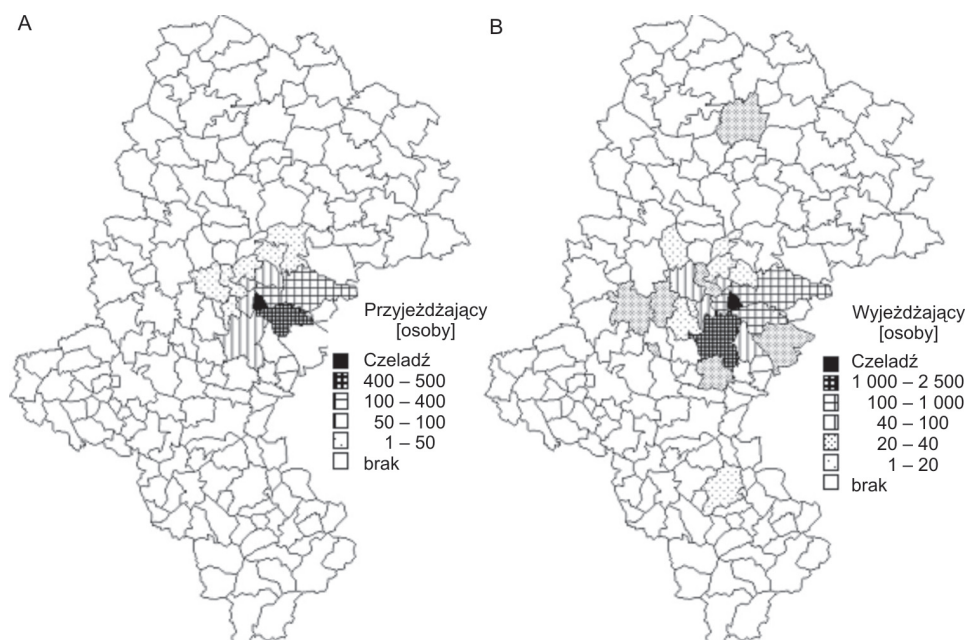

transporcie, gospodarce magazynowej i łączności, budownictwie oraz w edukacji. Jednak w handlu zarówno w 2006 roku, jak i 2008 roku pracowało 35% pracowników. Należy nadmienić, że w Czeladzi powstało pierwsze w województwie śląskim duże Centrum Handlowe M1 (Kłosowski, 2002). Liczba zatrudnionych w nim szacowana jest na 2 500 osób. Centrum powstało w 1996 roku i zostało rozbudowane w 2008 roku. Na jego terenie znajduje się około 120 sklepów i 3 hipermarkety (Heffner, Twardzik, 2011). Ponadto w sąsiedztwie centrum handlowego powstały podmioty gospodarcze związane z handlem detalicznym lub hurtowym, jak: Platforma specjalizująca się w sprzedaży artykułów budowlanych, firma spedycyjna GLS, regionalne centrum obsługi koncernu MAN-Star Trucks czy czterogwiazdkowy Hotel Szafran. Czeladź klasyfikowana jest jako mały rynek pracy (poniżej 10 tys. osób) z tendencją wzrostową w handlu (Sobala-Gwosdz, 2010).

Jak się okazuje, Czeladź jest miastem, z którego znacznie więcej osób wyjeżdża w poszukiwaniu pracy aniżeli przyjeżdża do pracy. Według danych z 2006 roku, liczba wyjeżdżających do pracy wyniosła 4 817 osób, przyjezdnych zaś było zaledwie 1 461 osób. Proporcja ta wyraża się następująco: 1 : 3,3. Obszar, którego mieszkańcy dojeżdżają do pracy w Czeladzi, stanowią głównie sąsiednie miasta. Najwięcej osób dojeżdża z Sosnowca (33%), Będzina (26%) oraz Dąbrowy Górniczej (13%). Wymienione miasta są większe od Czeladzi pod względem liczby ludności. Pracujący dojeżdżają także do Czeladzi z: Wojkowic, Katowic, Siemianowic Śląskich i gminy wiejskiej Psary (rys. 3).

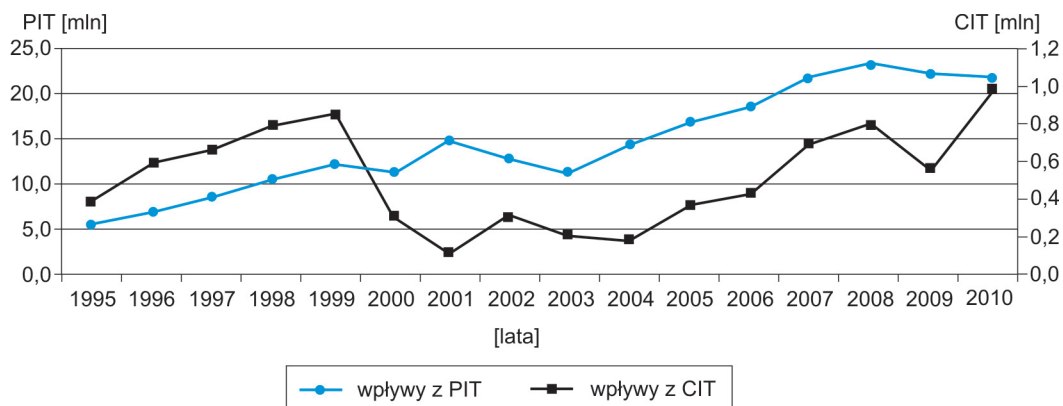
O wiele większy jest zasięg wyjazdów z Czeladzi do pracy, z wyraźną dominacją Katowic (43% wyjazdów). Drugi w kolejności pod tym względem Sosnowiec ma już znacznie niższy udział (19%). Kolejne miejsca zajmują: Będzin, Dąbrowa Górnicza i Siemianowice Śląskie. Obszar wyjazdów do pracy obejmuje prawie całą konurbację katowicką, a także Częstochowę i Bielsko-Białą (rys. 3). Ponadto wskazywane są inne duże miasta w Polsce, jak Warszawa, Wrocław czy Poznań, co jednak może być efektem zatrudnienia w firmach mających siedziby w dużych ośrodkach, a pracujących na lokalnym rynku.

O sile ekonomicznej tego miasta mogą świadczyć także lokalne finanse publiczne. Interesujących informacji dostarcza analiza wpływów do budżetu gminy z podatku PIT i CIT, które z jednej strony dają pogląd na temat tzw. dochodów własnych Czeladzi, z drugiej strony zaś są pochodną sytuacji dochodowej mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców. Wpływy z obu podatków generalnie wzrastają, chociaż są pod tym względem również lata gorsze. Pierwszy okres dekonjunktury przypadł na lata 2000–2003. O wiele wyraźniejszy spadek odnotowano w 2008 roku, ale w dużej mierze wynikał on ze zmian zasad opodatkowania (rys. 4). W większym stopniu zmniejszyły się wpływy z podatku dochodowego od podmiotów gospodarczych, które spadły prawie do 30%, natomiast przychody z podatku dochodowego od osób fizycznych spadły o niemal 7,5%. W 2010 roku radykalna poprawa nastąpiła w grupie dochodów z CIT. Wtedy wartość wpływu wyniosła blisko 1 mln złotych

Rys. 3. Kierunki przyjeżdżających do pracy w Czeladzi (A) oraz kierunki wyjeżdżających do pracy z Czeladzi (B)

Fig. 3. The directions of commuters to work to Czeladź (A) and leaving to work from Czeladź (B)

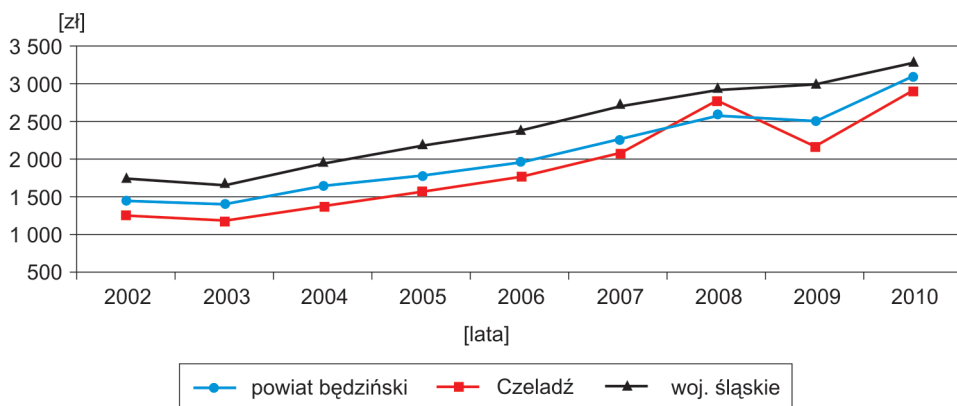
Rys. 4. Wpływy z udziału w podatku PIT i CIT do budżetu Czeladzi w latach 1995–2010

Fig. 4. Income from the share in PIT and CIT taxes in the budget of Czeladź in the years 1995–2010

i była najwyższa w okresie 1995–2010. Z kolei dochody z PIT w 2010 roku uległy dalszemu, choć już symbolicznemu, spadkowi o około –1,5%.

Porównując dochody Czeladzi, powiatu będzińskiego i województwa śląskiego, można wnioskować o słabej pozycji dochodowej na jednego mieszkańca (rys. 5). Gmina charakteryzuje się dochodami plasującymi się znacznie poniżej wartości średnich dla powiatu, a powiat będziński ustępuje pod tym względem wartościom średnim dla województwa. Czeladź odnotowała bardzo drastyczny spadek dochodów w 2009 roku. Rok 2010 przyniósł poprawę wysokości dochodów na jednego mieszkańca.

Rys. 5. Porównanie dochodów gminy na 1 mieszkańca w latach 1995–2010

Fig. 5. Comparison of incomes of the municipality per capita in the years 1995–2010

Dynamika dochodów Czeladzi okazała się o wiele wyższa niż powiatu będzińskiego zarówno w 2008 roku, kiedy to odnotowano znaczny wzrost, jak i rok później, gdy dochody zaczęły spadać. Może to sugerować, że miasto w większym stopniu podatne jest na wpływ czynników globalnych, w tym wypadku związanych z okresem światowego kryzysu gospodarczego. Wynikać to może z faktu lokalizacji w Czeladzi dużych firm usługowych o światowym zasięgu, do których zaliczyć można sieci hipermarketów (Real), przedstawicielstwo firmy MAN, firmę logistyczną DSV oraz logistyczno-deweloperską Panattoni Europa, co szybko przenosi efekty globalne na lokalną gospodarkę.

Przemiany ludnościowe i gospodarcze

Gwałtowna zmiana parametrów ludnościowych nastąpiła na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Dodatnie saldo migracji i przyrost naturalny

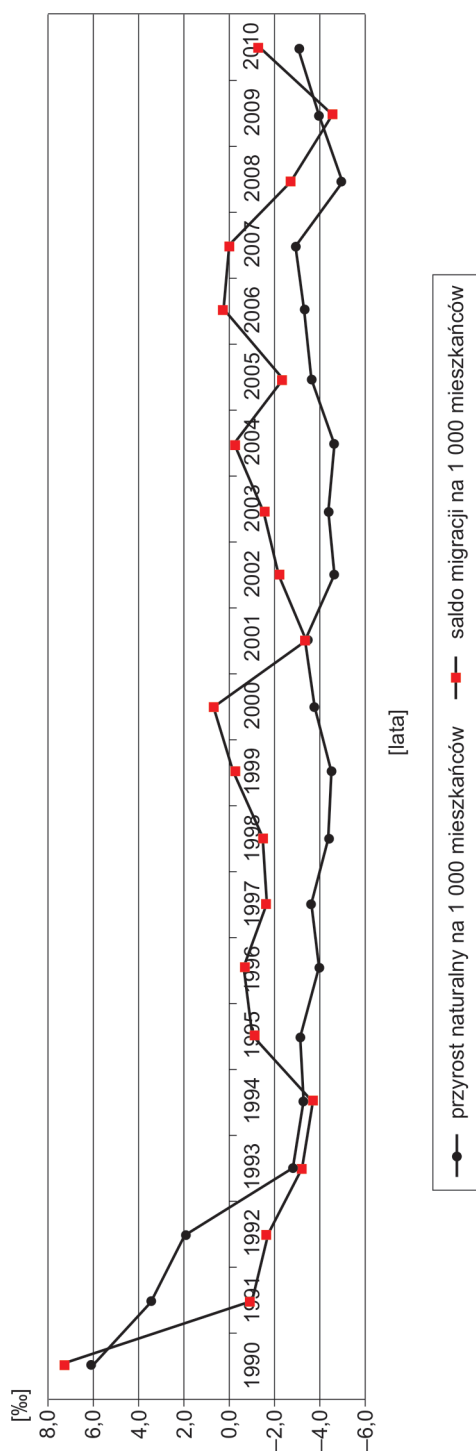
zaczęły się zmniejszać i w 1991 roku Czeladź odnotowała ujemne saldo migracji, a w 1993 roku ujemną wartość współczynnika przyrostu naturalnego (rys. 6). Po 1995 roku ustabilizowała się wartość wynikowa ruchu naturalnego, która oscylowała w przedziale od -3% do -5% z naprzemiennymi wahaniami. Podobną tendencję stabilizacyjną zaobserwowano w zakresie salda migracji, przy czym tu wahania kształtowały się na wyższym poziomie, w przedziale od $0,6\%$ do $-3,7\%$. W latach 2008–2009 nastąpiła kolejna faza pogłębiania niekorzystnej tendencji emigracyjnej, której krytyczny stan przypadł na 2009 rok, z rekordowo ujemnym saldem migracji na poziomie $-4,4\%$. O wiele lepiej przedstawiał się 2010 rok, w którym saldo migracji wyniosło $-1,1\%$. Współczynnik przyrostu naturalnego osiągnął wartość $-3,2\%$, co również jest wynikiem korzystniejszym od wyniku z wcześniejszego okresu.

Zgodnie z wypadkową siły elementów ruchu naturalnego oraz salda migracji, kształtowała się liczba ludności miasta. W 1946 roku Czeladź liczyła 16 624 mieszkańców, jednak już po 14 latach podwoiła liczbę ludności, osiągając w 1960 roku 30 181 mieszkańców. Stało się to za sprawą bardzo wysokiego salda migracji, czego wyrazem był przeszło 50% udział ludności napływowej w 1957 roku (Sarna, 1977).

Współczesne tendencje wskazują na proces wyludniania się Czeladzi. Tylko lata 1990–1992 wykazywały pod tym względem bardzo niewielki wzrost, a kulminacyjną liczbę mieszkańców przekraczającą poziom 38 100 zanotowano w 1992 roku (rys. 7). Od 1993 roku do dzisiaj regularnie spada liczba ludności miasta. Aktualnie w Czeladzi mieszka nieco ponad 33 400 mieszkańców. W badanym przedziale czasu (1990–2010) przeciętny spadek liczby ludności wynosił średniorocznie $0,65\%$.

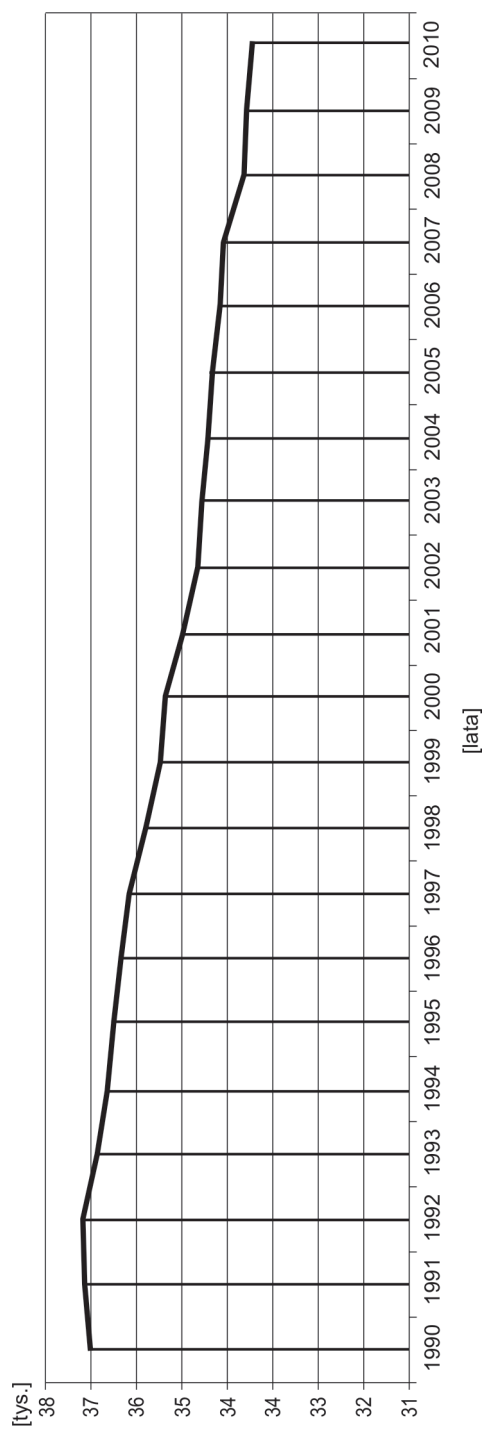
Zjawiska te stoją w sprzeczności z zapisami strategii rozwoju miasta, która zakłada wykorzystanie procesu deglomracji w celu zwiększenia liczby mieszkańców przenoszących się poza centrum konurbacji.

Podobny proces miał dotyczyć firm lokalizujących się wokół głównego pierścienia urbanizacji, z maksymalnym wykorzystaniem położenia na skrzyżowaniu dróg krajowych nr 86 i nr 94 (*Strategia rozwoju miasta Czeladź...*, 2008). Założenie to jest konsekwencją dogodnego położenia komunikacyjnego. Dostępność transportowa mierzona zarówno odległością, jak i czasem dojazdu komunikacją miejską do centrum Katowic jest bardzo korzystna. Do stolicy województwa bowiem jest niespełna 10 km, a czas przejazdu publicznym środkiem transportu wynosi zaledwie 20–30 minut. Czeladź ma także korzystne położenie administracyjne. Bezpośrednio graniczy z grupą 14 miast na prawach powiatu i zarazem największych miast w regionie, które uważane są za rdzeń Górnośląskiego Obszaru Metropolitalnego (Zuzańska-Żysko, 2011, 2012). Takie położenie predestynuje Czeladź w przyszłości do rozwijania funkcji metropolitalnych, których symptomy można już zauważyć z uwagi na lokalizację w tym mieście firm o zasięgu globalnym. Mimo tych przesłanek, wzmocnionych zarówno zasobami terenów pod

Rys. 6. Przyrost naturalny i saldo migracji w Czeladzi w latach 1990–2010

Fig. 6. The birth rate and the migration balance in Czeladź in the years 1990–2010

Rys. 7. Zmiany liczby ludności w Czeladzi w latach 1990–2010

Fig. 7. Changes in the population amount in Czeladź in the years 1990–2010

budownictwo mieszkaniowe zbiorowe, jak i indywidualne, Czeladź nie jest aż tak bardzo atrakcyjnym miastem, jeśli chodzi o osiedlanie się, dla mieszkańców innych miast konurbacji. Występuje tu relatywnie duża podaż mieszkań, które cenowo kształtują się w przedziale od 2 700 zł/ m² do 3 400 zł/m², co daje średnią około 3 100 zł/m², równą około 700 EUR (III kwartał 2011), (rys. 8). Cena ta plasuje się na poziomie średnim dla konurbacji katowickiej.

Rys. 8. Ceny mieszkań na rynku wtórnym w Czeladzi na tle wybranych miast konurbacji katowickiej w 2011 roku, 1 € = 4,4 zł

1 – Siemianowice Śląskie, 2 – Chorzów, 3 – Świętochłowice, Cz. – Czeladź

Fig. 8. The prices of flats in the secondary market in Czeladz compared to some chosen cities and towns of Katowice conurbation in 2011, 1 € = 4,4 zł

1 – Siemianowice Śląskie, 2 – Chorzów, 3 – Świętochłowice, Cz. – Czeladź

Ludność przenosząca się na obrzeża w procesie suburbanizacji postrzega Czeladź jako miasto należące do tej samej kategorii co miasta duże. Dodatkowo saldo migracji występuje bowiem w gminach położonych nieco bardziej na północ, jak: Bobrowniki, Psary czy Mierzęcice.

Mniej natomiast dziwi ubytek naturalny, który wpisuje się w typowe wartości dla powiatu będzińskiego i województwa śląskiego. W pewnym stopniu generowany jest on również pośrednio przez ujemne saldo migracji, które powoduje szczególne ubytki w grupie osób w wieku prokreacyjnym.

Bardzo często rynek pracy determinuje skłonność do osiedlania się w danym miejscu. Element ten w przypadku Czeladzi, choć zapewne ma swe znaczenie,

należy rozpatrywać w o wiele szerszym kontekście potencjalnych miejsc pracy w sąsiednich miastach.

Strategia działania i scenariusze rozwoju Czeladzi

Gospodarka przestrzenna wydaje się atutem Czeladzi. Wyraźnie zarysowany podział przestrzeni pod konkretny sposób zagospodarowania, z przewagą funkcji gospodarczych w części wschodniej miasta, jest czynnikiem pozytywnym (rys. 1). Warto podkreślić, że miasto dysponuje aktualnymi planami zagospodarowania dla 68% powierzchni (GUS www.stat.gov.pl), co jest wartością wyższą niż średnia dla powiatu będzińskiego (58%). Wyróżniono aż siedem zwartych obszarów przeznaczonych do rozwoju budownictwa mieszkaniowego. Zaletą ich jest relatywnie duża powierzchnia, z kolei minusem – w większości przypadków słabe uzbrojenie.

Plany wzmocnienia lokalnej gospodarki zmierzają w kierunku rozwoju wschodniej strefy ekonomicznej i uzbrojenia terenu wzdłuż DK94. Obszar ten został nazwany Gospodarczą Bramą Śląska. Miasto, próbując podnieść atrakcyjność tego terenu, rozbudowuje infrastrukturę techniczną. „W sumie w wyniku realizacji inwestycji zostanie wybudowanych około 4,7 km dróg, 9 km kanalizacji i 4 km wodociągu. Na tę inwestycję Czeladź otrzymała promesę dofinansowania do 85% kosztów inwestycji, w procedurze pozakonkursowej, do kwoty 20,2 mln zł” (Strategia rozwoju miasta Czeladź..., Program nr 1 Przedsiębiorczość, s. 104).

Czeladź, podobnie jak inne miasta leżące na tym obszarze, charakteryzuje duża różnorodność zabudowy w aspekcie form własności, czasu ich powstania oraz morfologii zabudowy. Na jej terenie występuje dosyć duże rozproszenie osiedli mieszkaniowych, mimo to Czeladzi nie można zaliczyć do miast „zlepieńców” (Szmytkie, 2009). W jej rozwoju pojawił się etap przyłączenia nowych terenów, w latach pięćdziesiątych XX wieku bowiem przyłączono doń kolonię Małobądz i Brazylię, a w latach siedemdziesiątych – rolniczy obszar na północy miasta (Sarna, 1977). Można postawić tezę, że jest to ośrodek nie w pełni zintegrowany, co wynika z przemysłowego etapu rozwoju. Instytucje, punkty usługowe, takie jak: sklepy, przychodnie lekarskie, placówki pocztowe, szpital, policja, rozlokowane są w różnych częściach miasta. Takich subcentrów występuje co najmniej kilka. Można tu mówić o niezależnych zespołach składających się z osiedla mieszkaniowego, sklepu typu supermarket i dodatkowych usług, jak przychodnia czy placówka pocztowa. Dlatego też Czeladź może być postrzegana jak miasto znacznie mniejsze, gdyż miejsca koncentracji usług mają stosunkowo ubogi wachlarz podmiotów. Zestawienie dochodów miejskich będących pochodną zamożności mieszkańców wskazuje również, że społeczeństwo Czeladzi nie jest zbyt zamożne.

Zrewitalizowane historyczne centrum miasta ma charakter reprezentacyjny, lecz pod względem centralnym nie odgrywa większej roli. To miejsce o niskim natężeniu procesów życia miejskiego, można powiedzieć, że niewiele się tu dzieje. Wynika to przede wszystkim z bardzo małej bazy usługowej występującej w obrębie rynku. Szczególnie dotkliwy jest brak usług wyższego rzędu oraz prestiżowych podmiotów, takich jak banki czy instytucje ubezpieczeniowo-finansowe. Miejsce to nie jest wzmocnione usługami nierynkowymi, brak tu urzędu miejskiego czy poczty. Rynek przypomina o historycznej przeszłości, natomiast jego oddziaływanie jest znikome, nie odgrywa bowiem istotnej roli gospodarczej.

Funkcje centralne, a w szczególności handlowe przejęło Centrum Handlowe M1. Na jego terenie zlokalizowane są nie tylko sklepy, ale również punkty usługowe (gastronomiczne, poczta, kantor, bankomaty, firmy ubezpieczeniowe, dorabianie kluczy, salon fryzjerski, czyszczenie odzieży), charakterystyczne dla centrum miast. Centrum handlowe cechuje także duża dostępność komunikacyjna zarówno dla konsumentów poruszających się komunikacją miejską, jak i prywatnymi samochodami osobowymi. Można przypuszczać, że rolę rynku w Czeladzi przejęło Centrum Handlowe M1. Jest to zjawisko znane w literaturze, powszechnie występujące w wielu polskich miastach (Dudek-Mańkowska, 2006; Kaczmarek, Kaczmarek, 2006; Kajdanek, 2006; Kociuba, 2006; Namyślak, 2006; Więclaw-Michniewska, 2006).

Zakończenie

Przypadek Czeladzi z pewnością należy do ciekawych casusów miejskich. Miasto zaliczane do średnich pod względem liczby mieszkańców, położone praktycznie w samym centrum konurbacji, mające historyczne korzenie i starówkę przegrywa konkurencję o mieszkańca. Jednostka ta należała do prekursorów w zakresie organizacji i aktywizacji życia gospodarczego, co przyczyniło się do wyłonienia wschodniej strefy ekonomicznej z główną inwestycją, jaką było wybudowanie Centrum Handlowego M1. Miasto zmieniło swoje funkcje i całkowicie zerwało z górniczym charakterem. Ma czytelny układ przestrzenny, a uchwalone dla większości obszarów plany zagospodarowania przestrzennego jasno określają sposób zagospodarowania terenu. Mimo wysokiej gęstości zaludnienia przekraczającej 2 tys. os./km², miasto dysponuje dużą powierzchnią terenów wolnych i zielonych. Przeplływająca przez Czeladź Brynica stanowi naturalną oś, która może być wykorzystana w celach rekreacyjnych.

Aby odwrócić niekorzystne tendencje związane z migracjami ludności, należałoby się zastanowić nad wprowadzeniem w życie zasad tzw. nowego urbanizmu (Parysek, 2008). Do priorytetów wymienianych przez władze miejskie należy

stworzenie warunków życia przyjaznych mieszkańcowi, zharmonizowanych z przyrodą w skali przestrzennej i urbanistycznej akceptowanej przez ludność.

Osiągnięcie wymienionych założeń wydaje się prawdopodobne. Czeladź przeszła bardzo radykalną transformację z miasta przemysłowego w ośrodek usługowy. Ta pozytywna modyfikacja, już nie tylko funkcjonalna, ale także strukturalna, nie przynosi jeszcze mieszkańcom i samorządowi proporcjonalnych korzyści dochodowych. Szansą dla Czeladzi mogą być procesy suburbanizacyjne mające miejsce na tym obszarze. Centralne położenie, dobra dostępność komunikacyjna (DK86 i DK94) oraz wolny teren przeznaczony pod budownictwo sprawiają, że Czeladź może wkrótce stać się atrakcyjnym miejscem zamieszkania.

Prognozując kierunek dalszych przekształceń związanych z potencjałem demograficznym, wydaje się, że nastąpi poprawa salda migracji. Wraz z napływem ludności, głównie w wieku prokreacyjnym, oraz ogólną tendencją wejścia w okres prokreacyjny wyżu lat osiemdziesiątych w krótkim okresie można spodziewać się również poprawy przyrostu naturalnego. W dłuższej perspektywie nieuchronny zarówno dla Czeladzi, jak i całego regionu jest powrót do tendencji ubytku naturalnego i starzenia się społeczeństwa, co będzie następstwem wejścia w okres poprodukcyjny licznych roczników wyżu lat pięćdziesiątych minionego wieku.

Z gospodarczego punktu widzenia duży wpływ na procesy ekonomiczne będzie mieć wykorzystanie strefy aktywności gospodarczej. Pojawienie się nowych inwestycji przysporzy miejsc pracy oraz korzystnie wpłynie na poziom dochodów ludności i samorządu terytorialnego. Relatywnie niska aktywność gospodarcza ludności pozostawia też pewną lukę do zagospodarowania.

Literatura

- Dudek-Mańkowska S., 2006: Funkcje wybranych centrów handlowych w Warszawie. W: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 245–250.
- Heffner K., Twardzik M., 2011: Wpływ centrów handlowych na funkcjonowanie obszarów w periferijnej strefie metropolii. W: Gospodarka małych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Red. B. Bartosiewicz, T. Marszał. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 119–134.
- Jerczyński M., 1977: Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast. W: Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące. Warszawa, GUS.
- Kaczmarek T., Kaczmarek U., 2006: Stara i nowa przestrzeń handlowa Poznania. W: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 221–230.
- Kajdanek K., 2006: Nowe przestrzenie centrum? O znaczeniu galerii handlowych w obrazie przestrzenno-funkcjonalnym centrum miasta Wrocławia. W: Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 255–264.

- Kłosowski F., 2002: Hipermarkety w przestrzeni handlowej aglomeracji katowickiej. W: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*. Red. J. Słodczyk. Opole, Uniwersytet Opolski, s. 373–381.
- Kociuba D., 2006: Nowe przestrzenie handlowe Lublina. W: *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 231–244.
- Krzysztofik R., 2007: Lokacje miejskie na obszarze Polski. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- Krzysztofik R., Szmytkie R., 2011: Studia nad procesami i strukturami osadniczymi sieci miast Polski południowej. Sosnowiec, Uniwersytet Śląski.
- Namyślak B., 2006: Rozwój wielkopowierzchniowych obiektów handlowych we Wrocławiu. W: *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 265–276.
- Parysek J., 2008: Urbanizacja i niektóre współczesne idee, koncepcje i modele planowania rozwoju miast. W: *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*. Red. J. Słodczyk, M. Śmigiełska. Opole, Uniwersytet Opolski, s. 11–26.
- Petryszyn J., Zuzańska-Żyśko E., 2005: Rozmieszczenie nowych inwestycji mieszkaniowych w aglomeracji katowickiej. W: *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 361–371.
- Runge J., 1996: Struktura rynku pracy regionu tradycyjnego i jego otoczenia na przykładzie województwa katowickiego. Katowice, Uniwersytet Śląski, s. 216.
- Runge J., Sitek S., 2011: Proces przemian społeczno-gospodarczych miasta w czasie kryzysu gospodarczego na przykładzie Sosnowca. „Rocznik Sosnowiecki” 2011 [Urząd Miasta Sosnowiec], s. 11–25.
- Sarna K., 1977: Czeladź zarys rozwoju miasta. Katowice, Śląski Instytut Naukowy.
- Sitek S., 2010: Stykowość obszaru i jej wpływ na przebieg procesów społeczno-ekonomicznych na przykładzie południowej części województwa śląskiego. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- Sobała-Gwosdz A., 2010: Badanie trendów rozwojowych w województwie śląskim poprzez wyznaczenie ośrodków wzrostu i obszarów stagnacji. Bielsko-Biała, Strada.
- Strategia rozwoju miasta Czeladź do roku 2015 – Program nr 1 Przedsiębiorczość, Urząd Miasta Czeladź, październik 2007.
- Strategia rozwoju miasta Czeladź do roku 2015 – Program nr 6 Mieszkanie. Urząd Miasta Czeladź, styczeń 2008.
- Strategia rozwoju miasta Czeladź na lata 2005–2015. Urząd Miasta Czeladź, Inwest Consulting S.A., styczeń 2008.
- Szmytkie R., 2009: Miasta-zlepienie na Śląsku Dolnym i Opolskim. Wrocław, Uniwersytet Wrocławski.
- Więclaw-Michniewska J., 2006: Nowe przestrzenie handlowe w aspekcie realizacji zadań samorządu terytorialnego. W: *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Red. I. Jażdżewska. Łódź, Uniwersytet Łódzki, s. 277–280.
- Zuzańska-Żyśko E., 2006: Małe miasta w okresie transformacji. Katowice, Śląsk Wydawnictwo Naukowe.
- Zuzańska-Żyśko E., 2011: Aire Métropolitaine de la Haute-Silésie – essai de délimitation en approche structurelle. In: *Entre la coopération et la concurrence. La gouvernance et le développement équilibré des espaces métropolitains français – conclusions pour la Pologne* (sous la direction de R.Pyka). Katowice, RSS MSNP UŚ, GZM – „Metropolia Silesia”, s. 185–205.
- Zuzańska-Żyśko E., 2012: Funkcje metropolitalne Górnośląskiego Obszaru Metropolitalnego. W: *Studia Regionalne i Lokalne*. Nr 2. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, s. 39–61.

Эльжбета Зузаньска-Жисько, Славомир Ситек

ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ И ПОСЛЕДСТВИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ Г. ЧЕЛЯДЬ

Резюме

Представлен процесс общественно-хозяйственных преобразований, а также потенциальные направления развития г. Челябинск. Данный город испытал радикальную трансформацию: с промышленного города к центру обслуживания. Данные преобразования еще не приносят соразмерных с ними прибыльных выгод жителям и самоуправлению. Шанс на развитие города – субурбанизационные процессы, имеющие место на данной территории. Из-за центрального расположения, хорошей коммуникационной доступности, свободной местности для застройки г. Челябинск скоро может стать привлекательным местом проживания.

Elżbieta Zuzańska-Żyśko, Sławomir Sitek

DETERMINANTS AND CONSEQUENCES OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION OF CZELADZ

Summary

In the article a process of social and economic transformations was presented as well as potential directions of urban development. Czeladz has undergone a radical transformation from an industrial city to a service centre. Those changes have not brought proportional financial benefits for the citizens and the local authorities yet. An opportunity for Czeladz can be suburbanization processes taking place within this area. Central location, good transport availability and open space allotted for construction give Czeladz an opportunity to become an attractive place of residence.